MİLLET KAVRAMI, 17. VE 18. YÜZYILDA GERÇEKLEŞEN OLAYLARIN MİLLİYETÇİLİKLERİN OLUŞMASINA ETKİSİ

Bekir ÇELİK¹

Özet

Modern bir düşünce tarzı olduğu düşünülen ve ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmeyen milliyetçilik son yüzyılların en önemli siyasi kavramlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Fransız İhtilali ile Avrupa’da yayılmaya başlayan ve zamanla tüm dünyayı etkisine alan milliyetçilik akımlarının çeşitleri ve de dönemlere göre gelişimini inceleyen bu makalede milliyetçiliğe giden yoldaki ana temalardan biri olan millet kavramı işlenmiş, millet oluşumu ve kökenleri hakkında bilgi verilmiştir. Millet ve milliyetçilik kavramlarının birlikte incelenmesinin nedeni ise hala tam olarak millet kavramının mı milliyetçiliği oluşturduğu yoksa milliyetçilik sonunda mı milletlerin oluştuğu sorunsalı hakkında bilgi vermektir. Alanla ilgili literatür taraması yapıldığında genellikle yakın dönem milliyetçilik türlerinden bahsedilmektedir. Aynı zamanda alan çalışmaları Osmanlı İmparatorluğu döneminde milliyetçilik türleri, Meşrutiyet dönemi milliyetçilik türleri ve Türkiye’nin oluşumunda kabul gören milliyetçilik türlerini içermektedir. Bu araştırma milliyetçiliğin kökenine ulaşmayı ve Avrupa’daki olayların milliyetçiliğe etkilerini gözlemlemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilimler, Millet, Milliyetçilik, Modern Milliyetçilik, Fransız İhtilali

THE CONCEPT OF NATION, THE EFFECT OF EVENTS IN THE 17TH AND 18TH CENTURIES ON THE FORMATION OF NATIONALISM

Absract

Nationalism, which is thought to be a modern way of thinking and when it was not known exactly, has emerged as one of the most important political concepts of the last centuries. The concept of nation, which is one of the main themes on the way to nationalism, is studied in this article, which examines the types of nationalism movements that started to spread in Europe with the French Revolution and affected the world over time, and the development of them according to periods. The reason why the concepts of nation and nationalism are examined together is still to give information about the problematic of whether the concept of nation constitutes nationalism or whether nations were formed at the end of nationalism. When literature review related to the field is done, nationalism types of recent period is generally mentioned. At the same time the field work during the Ottoman Empire varieties of nationalism, nationalism contains the types of acceptable types of nationalism in the formation of the Constitutional period and Turkey. This research aims to reach the origin of nationalism and to observe the effects of events in Europe on nationalism.

Keywords: Social Sciences, Nation, Nationalism, Modern Nationalism, French Revolution

¹ Doktorant, Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Bölümü,
e-posta: bcelik0658@gmail.com

Giriş

Fransız devrimi sonrasında ulus-devletlerin ortaya çıkışı ile birlikte, ülke sınırları içinde yaşayan insanlar için milli kimlik kavramı ortaya çıkmıştır. Milli kimliklerin oluşumu zamanla millet kavramının ve de milliyetçiliklerin oluşumunun önünü açmıştır. Millet ve milliyetçilik kavramları genellikle batılı aydınlar tarafından tanımlanmaya çalışıldığı için batı merkezli bir nitelik taşımaktadır. Milliyetçilik özellikle göz önüne geldiği ve parladığı 18. yüzyıldan, ırkçılıkla bir tutulduğu ve bu sebeple etkisini azalttığı ya da form değiştirdiği 2. Dünya savaşı sonrasına kadar bir terim olarak ön planda kalmıştır.

Millet terimi tanımlanırken birden çok kıstas dikkate alınmaktadır ve en önemlisi ise bir milleti tanımlarken kullanılan kıstaslar başka bir milleti tanımlarken uygun olmamaktadır. Bu sebeple üzerinde uzlaşmanın sağlanması pek mümkün görünmemektedir. Millet tanımı yaparken kullanılan beş kıstas vardır. Bunlar dil, siyasi örgütlenme ya da birlikte yaşama isteği, üzerinde yaşanan toprak veya coğrafya, dini inanışlara bağlı örf ve adetler ve son olarak ırk/soy kavramıdır.

Dili ön plana çıkaran ve bu yönde millet tanımları yapan aydınlar (Hobsbawm, Mises, Freyer...) milleti ortak bir dil konuşan dil cemaati olarak tanımlamaktadırlar.

Weber ise daha çok siyasi örgütlenmenin ya da birlikte yaşama isteğinin ön planda olduğunu düşünmektedir. “Millet, kendini bağımsız bir devlet biçiminde ifade edebilen bir duygu birliğidir; o halde millet, normal olarak kendi devletini de yaratma eğilimi taşıyan bir topluluktur” (Weber, 1998: 256). Weber’in dil ögesi yerine duygu birliğini temele almasının nedeni aynı dili konuşmasına rağmen farklı devletler kuran Alman-Avusturya halkları, Türk toplulukları, Anglo-Sakson toplulukları, Arap kavimleri arasındaki millet olmaktan uzak bu davranışlardır. Weber gibi Renan’ da 1882’deki bir konferansta dil kavramını millet oluşumu için yeterli görmemiş ve milleti kutsal bir şey olarak ifade etmiş, bu kavramı maddi hiçbir şeyin tanımlamaya yetmeyeceğini belirtmiştir. Millet, birlikte katlanılan zorluklar ve bu zorluklara karşı gelen fedakârlık duygusunun yarattığı karşılıklı bağıdır (Renan, 2012: 120). Milliyetçilik kavramı bu anlamda işlev görmüş, ulus-devlet sınırları içinde birbirleriyle çıkar çatışması yaşayan grupları, herhangi bir dış tehlike anında hiçbir koşul gözetmeksizin bir araya getirebilen bir zihniyet oluşturmuştur.

Milletlerin oluşmasında bir başka kıstas toprak ya da coğrafi konumlarıdır. Hem mülkiyet hem de ataların yaşadıkları ve bir yurt olarak belirlediği yer toprakla ilgilidir. Ata yurda ait ortak anılar milli kimliğin oluşmasında etkilidir. Smith ve Armstrong bu fikri destekleyen aydınlardır.

Milletlerin oluşumunda ırk/soy ya da modern kullanımıyla etni de bir kıstas olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada önemli olan baskın ırkın diğer ırklarla ilişkisidir. Aksi takdirde ırklar arası güç mücadelesi ve sonuçta ortaya çıkan ırkçılık kavramıdır. Bu da bir etnin diğerini yok etme çabasına girmesine sebep olur. 2. Dünya savaşı dönemi Almanya’sı ve Balkan coğrafyasındaki milletlerin durumu buna örnektir.

Akçura (2017)’ya göre din, milliyeti doğrudan şekillendirmektedir. Aynı zamanda milliyetin oluşmasında en önemli etmenler arasında yer alan dilin ve kültürün şekillenmesini de sağlamaktadır. Armstrong (2018)’a göre de inancın milli kimlik oluşumunda önemli etkisi

vardır. Dinle ilgili birçok konuda sadece aydınların kullandıkları dilsel yapılarla eleştiri yapılabilirken, vaaz ve benzer çağrılar popüler dillerde yapılabilmiştir. Reform hareketlerinin etkisi ile dinsel tema ve ifadeler her toplumun kendi diline çevrilmiş ve böylece bu diller yazılı olarak ta daha güçlü yapıtlar vermeye başlamıştır. Böylece din dili, dil edebiyatı ve edebiyatta millet oluşturma sürecini etkilemiştir. Akçura (2017) Hristiyan dünyasında milletlerin ortaya çıkışını her toplumun kendi dilini edebi bir dil olarak etkin bir şekilde kullanmaya başlamasına bağlamıştır.

Milli kimlik açısından, milleti oluşturan bireylerin ortak bir varlıkta, ortak ülkü ve simgelerde birleşmeleri ve hep beraber umut ve onuru paylaşmaları, kimliğin oluşumunda şartlara göre dil, birlik duygusu, etni, ortak kültür, ortak tarih, dini ve ahlaki faktörlerin önemli olduğu bilinmektedir (Günay, 1988: 377-378). Bir milletin oluşumuna etki eden faktörler içerisinde en önemlilerinden biri de inançtır. Milli tarih bir noktaya kadar dini tarihtir (Köprülüzade, 2014: 191).

Renan (2012), dinin de dil veya ırk gibi bir milletin kurulmasına yetecek bir temel teşkil edemeyeceğini ileri sürmektedir. Ona göre millet manevi bir varlıktır, ortak acılardan beslenmektedir. Millet, ortak anılara sahip olmalı ve birlikte yaşama rızası ile bu anıları değerlendirmeye devam etmelidir.

1. Milletlerin Oluşumu

Milli kimliklerin ve milletlerin oluşması, üzerinde en çok tartışılan konulardan biridir. Milletlerin oluşumu ile ilgili ilk fikirlerden biri tarihin bilinmeyen dönemlerinden beri millet kavramının var olduğudur. Antik dönemlerde yaşayan topluluklar bunlara örnek olarak verilebilir. Platon-Eflatun (1980), Yunanlıların bir soydan geldiğini belirtmiş ve antik dönem uygarlıklarından biri olan Helen uygarlığının tek bir millet olduğundan bahsetmiştir. Ancak Smith (2010) bu dönem için en iyi örneğin antik Mısır uygarlığı olduğunu belirtmiştir. Bu uygarlığı bir milletten ziyade birden çok bölgesel nüfusun oluşturduğu bir etnik devlet olarak görmenin daha yararlı olacağını belirtmiştir. Benzer şekilde o dönemlerde Asurlular, Japonlar, Persler, Araplar ve Türkler bir millet oluşumundan çok etniyi oluşturmuşlardır. Yani Smith'in görüşleri ile o dönemi yaşayan Platon'un görüşleri çelişmektedir.

Smith (2010) millet ya da milli kimlik oluşumun modern dönem ya da daha öncesinde oluşmasına bakılmaksızın iki şekilde olabileceğinden bahsetmiştir. Bu yollardan ilki bürokratik içerme yoludur. Bürokratik içerme kavramı yatay ve dikey etni tiplerinden bahseder. Yatay etni kısaca aristokratlar ve din adamlarının yönetici ve belirleyici olduğu etni tipidir. Yatay etninin içine zaman zaman tüccarlar ve bürokratlar da dâhil olmaktadır ve toplumsal olarak üst tabakayla sınırlı kaldığı için yatay denmiştir. İngiltere en bilinen yatay etni örneğidir çünkü kendi yaşadığı topraklar dışında uzak diyarlardaki etnileri de bürokratik ikna yöntemlerini kullanarak ve buna destekçi askeri, mali, siyasi kanatlarını da devreye sokarak baskın etnik grubun boyunduruğuna alabilmiştir.

Bürokratik içerme yolunun oluşabilmesi için baskın etnik grubun sahip olduğu siyasal bir yapı veya seçkin grup, var olan devlette söz sahibi olmalıdır. Yani önce bir devlet olmalı ve ikinci adım olarak baskın etni bu devlet içerisinde söz sahibi olmalıdır. Millet devletini sahiplenici yöndedir ve devlette milleti için koruyucu bir nitelik taşımaktadır. Bu sebeple bu tür

milliyetçiliklere koruyucu milliyetçilik denir. Koruyucu milliyetçilikte baskın etnik grubun dili, kültürü, değerleri diğer etnik gruplar üzerinde asimilasyon malzemesi olarak kullanılır ve millet homojen bir yapıya kavuşturulmaya çalışılır. Eğer baskın etnik grup ya da bu etnik grubun etkisindeki millet bir devlete sahip değilse bu durumda koruyucu milliyetçiliğin hedefi baskın etnik grubun yaşadığı yerleri kapsayan bir devletin kurulmasıdır. Böyle bir durumda yeni bir devlet kurulacağı için koruyucu milliyetçilik kurucu milliyetçiliğe dönüşür. Etnik çekirdeğin kalabalıklığı, teşkilatlanma becerisi, kültürüne sahip çıkma yeteneği, yaşadığı bölgedeki bölgesel veya uluslararası güçlerin etkisi millet olma sürecinin zamanını ve şeklini belirlemektedir.

Yatay etni tipinin geliştirdiği milletleşme süreci özellikle güçlü imparatorluk kurumlarının, dini ve askeri kurumların gelişmesini de sağlamaktadır. Güçlü devletler tarafından benimsenen mitler kalabalıklar tarafından da daha kolay kabul görmektedir. Fransızlarda olduğu gibi, mit oluşturan bir efsane ve kökeni oluşturan bir hayvan figürü - Türklerde bu hayvan kurttur- popülerleştğinde ve kalabalık etniyle birlikte diğer etniler üzerinde etkisi arttığında (nüfusun büyük bir kısmına nüfuz ettiğinde), ulus-devlet doğmaktadır. Eğer farklı mitler varsa ve farklı mitleri farklı etniler ve bu etnilerin içinden çıkan seçkin sınıflar benimserse merkezi yönetimde çatışma ve gerilim oluşmaktadır.

Armstrong (2018) ve Smith (2010) dikey etni tipi milletleşme sürecinin yatay etni grubuna göre daha farklı bir sürece sahip olduğunu belirtmişlerdir. Dikey etni tipi topluluklarda milletleşme kültürel milliyetçiliğe ve yerliliğin önemine dayanmaktadır. Çünkü dikey etni farklı sınıfsal grupları ortak miras, gelenek ve görenekler etrafında birleştiren ayırt edici bir tarihi kültüre sahiptir ve öteki toplumsal tabaka ve sınıflara yayılma eğilimi göstermektedir. Toplumsal bölünmeler, kültürel farklılıkları olan gruplardan destek görmemektedir. Bunun sonucu olarak da etnik bağ daha yoğun ve dışlayıcıdır, etnik gruba kabuller önündeki engeller daha fazla olmaktadır. Bu sebeplerle millet oluşumunda devlet etkisi ya da seçkin sınıfın etkisi oldukça küçük olmakta ya da hiç olmamaktadır. Eğer ortada bir devlet te yoksa –ki çoğunlukla bir devlet yoktur- milliyetçiliğin ilk amacı milletin üzerinde yaşadığı tarihi topraklarda bir devlet kurmaktır. Böylece tabî topluluklardan oluşan dikey etnilerin tekil üyeliği yerine daha kapsayıcı olan bütünsel bir yapı oluşmaktadır. Etnilerce kabul gören din ve onun kutsal yazıları, gereklilikleri, ruhban sınıfı dikey topluluklar arasında etnik devamlılığın sağlanmasında temel faktörlerden biri olarak görülmektedir (Smith,2010: 102).

Dikey etnilerin milletleşme süreci, ilk olarak Doğu ve Orta Avrupa’da görülmüştür. Asya ve Afrika’da ise sömürge toplulukların dışlanmış seçkinleri tarafından yerliliğin ön plana çıkartılması şeklinde görülmüştür (Smith, 2010: 103). Etnik bir aydınlar topluluğundan beklenen, eskinin pasif durumdaki topluluğunu yerel bir tarih ve yerel kültür etrafında bir millet oluşturacak şekilde birleştirmektir. Zorlu bir süreç olan bu devrimi gerçekleştirmek için etnik topluluğun çekingen yapısının kırılıp etkin bir harekete dönüştürülmesi, topluluğun yerleştiği toprağa ya da yurduna sahip çıkmasının sağlanması, topluluğun ekonomik olarak özgür hale getirilmesi, topluluğun çimentosu olan milli değerler, dil, din, mitler etrafında birleştirilmesi, topluluğu oluşturan bireylere siyasi, kişisel ve toplumsal haklar vererek eşit yurttaşlar haline dönüştürülmesi gerekir. Bu sürecin zorlu olmasının diğer bir etmeni ise başarılması gereken bu durumlar dışında topluluk içindekilerin de bu ülkeye inancının sağlanması gerekir. Sert

muhalefete karşı dik durulmalı ve tüm taraflar ikna edilmelidir (Smith, 2010: 108). Bunun için de halkın, duygu ve gelenekleri ile geçmişine ve inançlarına sahip çıkması gerekmektedir.

İnanç veya daha özel olarak din, bir topluluğun kültürünün üretilmesi ve aktarılmasında çok önemli görevler üstlenmektedir. Sonuçta sosyo-kültürel ortamda din, kişisel değerlerin temel kaynağını oluşturmaktadır. Din, ona inananların paylaştıkları ve birleştirici kutsal değerler ve idealler oluşturmakta, toplum bu idealler çerçevesinde bir ahlak oluşturmakta ve bu yolla toplumun davranışlarını da bu kutsal amaçlara uydurmaktadır (Coşkun, 2003: 6-7).

Dinin esas olarak yerine getirdiği dört işlevden (anlam verme işlevi, kimlik kazandırma işlevi, yapısal işlevler ve kültürel işlevler) biri olan kimlik ve ait olma duygusu kazandırma işlevi, bireye bulunduğu çevreden uzak yeni bir çevreye göç etme durumunda aidiyet sağlamaktadır. Birey alışık olduğu topluluğun içinden çıkıp yeni bir topluluğun içine girdiğinde aynı dini paylaşan gruplara aidiyet duygusu ile kolaylıkla bağlanmaktadır (Roberts, 1990: 52).

Hayes (2010), modern milliyetçiliğin ilk olarak Hristiyan olan halkların arasında oluştuğunu ve bu dinin birçok adet ve örfünü alarak kendi amaçlarına adapte ettiğini belirtmiştir. Milliyetçilik ile din arasında karşılıklı bir etkileşim mevcuttur. Bu etkileşime bireyler uyum sağladığı ölçüde dininden ya da şu an yaşadığı dininden önce inandığı pagan kültüründen getirdiği gelenek ve göreneklerine devam edebilmektedir. Bu gelenek ve göreneklerini milliyetçi tapınma ve disiplin şartlarına uydurmaktadır.

Hobsbawm (2013) din ile milli kimliğin ilişkili olduğunu belirtmiştir. Din ve içinde barındırdığı kutsal ikonlar milliyetin ve milli kimliğin oluşmasında önemli parçalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kutsal ikonlar bir topluluk için gözle görülür bir gerçeklik sunan semboller ve ortak ritüelleri temsil etmektedir. Örnek vermek gerekirse her dinin ibadetler için ortaklaşa yaptıkları etkinlikler (namaz, pazar ayinleri, şabat günü...), peygamberlerine ya da din adamlarına özel malzemeler, görseller, ikonalar, dini içeriğe ait kelimeler, çağrılar (ezan, çan gibi) gözle görülür, elle tutulur gerçeklikler sağlar ve mitler kadar etkili olmaktadır.

Bazı milletlerde etnik bir din seçilmesinin nedeni, dinin bir birleştirici güç olmasından çok halkın kendisini komşu halklar veya devletlerden farklı hissetmesidir. İrlanda örneği din ile milli bilinç arasındaki bağı kanıtlayan en önemli örnektir. İrlandalılar reform hareketlerini uygulayan İngilizler kadar başarılı olamamış veya bu reformları reddetmiş ve böylece Katoliklik ile kendilerini özdeşleştirmişlerdir. Bunun sonucunda İngilizlerin etkisiyle asimile olmaları ihtimali ortadan kalkmıştır.

Benzer şekilde Luther'in papalığa başkaldırması ve taraftar olarak Alman imparatorluğu yetkililerini seçmesi, onların gücünden yararlanmak istemesi Protestanlığı Almanlar arasında yaygın hale getirmiş ve artan milliyetçi hareketler ile papalığın zorlandığı dönemde Alman milliyetçiliğinin oluşmasını sağlamıştır. Yani bir din adamı olan Luther aynı zamanda Alman milliyetçiliğinin de kurucuları arasında yer almıştır (Baron, 2007: 175).

Din, toplumsal ve kültürel kimlik açısından birleştirici role sahip olduğu kadar parçalayıcı role de sahip olabilmektedir. Din iki ucu keskin bıçak gibidir. Toplum güçlüyken birlik-beraberliği teşvik eden din, toplumdaki temel ortak payda kaybolduğu zaman, "tekfir" mekanizmasını (kâfir ilan etme, dinden atma) devreye sokar, böylece baskı ve güç aracı olarak

görev alır ve parçalamaya başlar (Onat, 2008: 8).

Dini inanışların farklı olmasının milli kimlik oluşumunda önemli bir yeri olduğu düşünülürse bu farklılığın ilahi bir güç tarafından seçilmiş bir millet olma inancı da ortaya çıkar. Günümüzde ayrı bir etnik/milli kimlik olarak görülen toplulukların pek çoğu Tanrı tarafından üstün ve özel kılındıklarına inanmaktadır (Smith, 2010: 217).

Çancı (2008)' ya göre ırk ve ırkçılık kavramları Platon'a dayandırılabilir. Çünkü Platon adil ve estetik bir toplumun oluşması için aşağı ırkların yok edilmesi gerekliliğinden bahsetmiştir. Benzer yaklaşımlar Alman düşünür Hegel'de görülmüştür. Hegel (1991), Germen ırkının üstün ırk olduğunu ve bu ırkın güçlü bir devlete sahip olmasının gerekliliğinden bahsetmiştir. Nitekim bu görüşler zamanla Nasyonal Sosyalizmin ya da bilinen adıyla Nazizm'in alt yapısını oluşturmuştur. ırkçılık kavramının özellikle 19. yüzyıl Avrupa'sında ön plana çıktığı görülmektedir. ırkçılık, farklılık işaretlerinin (ad, deri rengi, ibadet) etrafında birleşen ve toplumu saflaştırma, kendi kimliğini her türlü melezleşme veya karışmadan koruma, söylem ve eylemlerde karşındakini hor görme, aşağılama veya sömürmek şeklinde ortaya çıkmaktadır (Balibar, 1993: 25-26). Yine Balibar (1993)' a göre milliyetçilik ve ırkçılık yakın kavramlar olmasına rağmen farklı kavramlardır. ırkçılığın ortaya çıkmasında milliyetçilik belirleyici olmuştur. Bu sebeple ırkçılık milliyetçiliğe göre daha aşırıdır.

2. Bilimin ve Sanayi Devriminin Milliyetçiliğe Etkileri

Avrupa'da modern milli kimliklerin oluşumu fikri uyanış ve keşiflerle başlamıştır. Milli hâkimiyet feodal yapıya ait derebeyliklerin ve bu derebeylerine ait küçük kalelerin toprakla yıkılmasıyla gerçekleşmiştir. Matbaanın Avrupa'da yaygın kullanımı ise Katolik mezhebinin toplum ve düşünce üzerindeki etkisinin kırılmasını sağlamıştır. Böylece edebiyat ve dil gelişmiştir. Milli dillerde yazılan metinler hem bu dillerin ortak dil olmasını sağlamış hem de bu dillerle ilgili bilimsel çalışmaları (filoloji) teşvik etmiştir. Filoloji ile birlikte arkeoloji, tarih, felsefe gibi bilimler de milli kimliklerin oluşmasına katkı sağlamıştır (Özberk, 2019: 77). Nitekim milletlerin geçmiş tarihini mitoloji, teknoloji ve dilin yardımıyla inceleyen, Alman düşünsel çalışmalarından doğan filoloji bilimi ile ilgili Akçura, en az Fransız düşüncesi kadar etkili olduğunu belirtmiştir (Akçura, 2016: 517). Almanların filoloji çalışmaları Avrupa da birçok milletin kimlikleri ile ilgili bilgi edinmesini sağlamıştır. Almanlar, İtalyanlar, Slavlar, Romenler, Ruslar ve nihayetinde Osmanlı tebaası filoloji çalışmaları neticesinde ortak dil, ortak kültür ve ortak tarihleri hakkında bilgi sahibi olarak milletleşme sürecini tamamlamaya başlamışlardır (Akçura, 2016: 520-525).

Gellner (1998), tarım toplumunda yer alan aristokrat kesimin kültürel sınırlara ve bilimsel gelişmelere karşı çıkması sebebiyle milliyetçilik kavramının yerleşmediğini ya da tam anlamıyla oluşmadığını ama halka yayılmış eğitim politikaları ve reform hareketlerinin getirdiği düşünce özgürlüğü ikliminden yararlanan sanayi çağı toplumunun milliyetçiliği kabulünün daha kolay olduğunu belirtmiştir.

Sanayi devrimi milliyetçilik açısından oldukça önemlidir. Avrupa ve yeni Dünya da milli sayılabilecek devletlerin rekabet etkisiyle zenginleşmesini sağlamıştır. Üretim ve zenginlik, pazar arayışına ve dolayısıyla üretimi millileştirmeye sebep olurken devletleşme sürecini de

hızlandırmıştır. Bu durumun bir yan etkisi olarak parasız iş gücü ve hammadde sağlamak amacıyla özellikle Afrika ülkelerinin sömürgeleştirilmesine neden olmuştur.

Sanayi devrimi ve dolayısıyla kapitalizm 18. yüzyıl başlarından itibaren kalabalık nüfuslu kentlerin oluşmasına neden olmuştur. Devlet sınırları içindeki her bölgeden daha iyi yaşamak için insanlar bu kentlere göç etmiş, ulus devletin olmazsa olmazı olan orta sınıfı oluşturmuşlardır. Sanayileşme, neden olduğu birçok gelişme sayesinde ülke sınırlarının belirgin hale gelmesinde, milli kimliklerin oluşmasında oldukça etkili olmuştur.

3. Fransız İhtilali'nin Milliyetçiliğe Etkileri

Milliyetçiliğin doğuşu ile ilgili birçok teori vardır ve bu teorilerin hiçbirinde milliyetçiliğin başladığına dair kesin bir tarih bulunmamaktadır. Buna rağmen modern milliyetçilik için bir köşe taşı olarak Fransız İhtilali'nden bahsedilmektedir. Her ne kadar Avrupa millet temellerinin Roma İmparatorluğunun zayıflaması ve yıkılması dönemleriyle başladığı varsayılabilir bile topluluklar o dönemden bile daha öncesine dayanmaktadır. Bu toplulukların milletleşme sürecinde ve bir tarihi oluşum olarak milliyetçilik kavramının ortaya çıkışında yüzyıllarca süren bir doğum süreci göze çarpmaktadır. Dinç (2002)' e göre milliyetçilik düşüncesinin köklerini 18. yüzyıl sonlarında yaşayan Herder ve Fichte'ye dayandırmak mümkün olabileceği gibi Kant ve Rousseau'ya kadar da götürülebilir.

Fransız İhtilali incelenecek olursa, 11. yüzyıldaki feodal bölünmelerle bir Fransız krallığının oluştuğu, kilise ve burjuva kesimiyle birlikte uluslaşma sürecine girildiği görülür. Büyüyen imparatorluk sınırları ve iyi giden bir ekonomide bir sorun çıkmasa da uzun süren savaşlar ve Amerikan bağımsızlık hareketine verilen destek gibi sebeplerle ekonomik olarak darboğaza giren imparatorlukta burjuva meclisleri (Étas-Généraux) halk desteğini arkasına alarak yönetici sınıf olma isteğinde bulunmuştur (Guiomar, 1998: 145). Böylelikle ihtilal olmuş ve sonrasında dil birliği oluşmaya başlamış, aydınlanma felsefesine bağlı, milliyetçi Fransız Cumhuriyeti ortaya çıkmıştır. Bu konuda Hobsbawm (2013) Fransa'da 1789'da nüfusun çok az bir kısmının (% 12-13) Fransızca konuşabildiğini ve hatta kuzeyde veya güneyde neredeyse hiç Fransızca konuşulmadığını belirtmiştir.

Fransız İhtilali sadece yeni bir ideoloji değildir. Şimdiye kadar hiç görülmemiş bir toplum biçimini, ortak kimlik kültürünü ve yeni bir siyaset anlayışını seçen yeni bir devlet düzenini başlatmıştır. Bu yeni oluşumlar modern anlamda yeni bir dünya düzenini ortaya koymuştur (Smith, 2010: 71). İhtilal sonrası düşünceler ve anlayış öncelikle Avrupa'da ve sonrasında tüm dünyada yayılmıştır. Akçura (2016)' ya göre bu yayılımın tek başına etkili olması mümkün değilken ihtilalle birlikte yayınlanan İnsan Hakları ve Yurttaşlık Beyannamesi asıl yayılımı sağlayan etken olmuştur. Çünkü bu beyanname içindeki "kendi kaderini belirleme hakkı" toplumları cezbetmiştir. Yine aynı beyannameden çıkarılabilecek milli hâkimiyet ilkesi ve milliyet ilkesi imparatorluklar içerisinde yaşayan milletleri etkilemiş ve çözümlerin oluşmasına neden olmuştur. Eğer hâkimiyet millete aitse bir millet başka bir milletin yönetimi altında yaşayamaz şeklinde anlaşılan Fransız İhtilali'nin bu ilkeleri, her millet tarafından mahkûmiyetten kurtulma mücadelesini başlatmıştır. Böylece bir milli uyanış başlamıştır (Akçura, 2016: 505).

Locke (1969), Fransız İhtilali öncesinde serflerden ve burjuva sınıfının oluşmasından

bahsetmiştir. Locke (1969)'a göre ortaçağ Avrupa'sında kilise ve feodal beyler arasında güç bölüşümü yapılmış ve feodal beyler sahip oldukları topraklarda çalıştırdığı işçiler üzerinden kazandığı parayı kilise ile bölüşmüştür. Zamanla sahip olduğu toprakları serflere dağıtıp riski azaltan beyler vergi toplayarak kazancı serflerle bölüşmüş ve kilisenin payını azaltmıştır. Para kazanmaya başlayan serfler üretimi artırarak kazancı artırmayı hedeflemiş ve çevreleri ile iletişime geçerek ticaret yapmış ve bu durum dillerin bütünleşmesine ve milletleşme sürecine neden olmuştur. Kilisenin payının azalması gücünün de azalmasına neden olmuş ve gerçek güç dil haline gelmiştir. Serfler zamanla din etkisinden kurtulmak ve daha iyi bir hayat sürmek için aristokrat sınıfın yaşadığı şehirlere yerleşmiş ve burjuva sınıfını oluşturmuşlardır. İşte bu burjuva sınıfı güçlendikçe yöneticilerin elinden güçlerini almak istemiş ve bu durum Fransız İhtilali'ne giden yolu açmıştır.

Yakut (2012), Locke' un görüşlerine ek olarak Fransız İhtilali olmadan önce J. J. Rousseau'nun genel irade kavramını geliştirdiğini belirtmiştir. Buna göre, millet adına gücü eline alan devlet iktidarının oluşabilmesi için yurttaşların elindeki gücü bir araya getirmesi gereklidir. Bir duruma karar vermek için bütün halkı toplamak ve her bireyin görüşünü almak ve bu görüşlerin toplamını alarak genel iradeyi bulmak gereklidir. Rousseau'nun bu görüşünün "ulus-devlet" kavramının siyasi anlamda ortaya çıkmasında büyük etkisi olmuştur. Bu kavram ve etkileri Fransız İhtilali'nin siyasi altyapısını oluşturmuştur.

Günümüz dünyasında en yaygın devlet tipi ulus-devlet modelidir. Bu model ortaçağın sonunda derebeyliklerin yıkılıp milli monarşilerin kurulmasıyla ortaya çıkan bir devlet şeklidir. Bu model 19. yüzyılda günümüz formuna dönüşmeye başlamış, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra sömürge olarak yaşayan uluslarının bağımsızlıklarını kazanmalarıyla en yaygın halini almıştır (Şen, 2004: 3).

Ulus-devlet olgusu, 19. yüzyılda özgürlük ve kurtuluş hareketlerinin başlamasını sağlayan, Fransız İhtilali'nin getirdiği demokratik ve evrensel değerlere bağlı, ilerici bir olgudur. Ulus-devlet olgusu çok eski zamanlardan beri kendisini yönetenlerin isteği ile savaşmak zorunda kalan ve bu durumdan yorulan, ekonomik sıkıntılar içinde yaşayan, sosyal olarak varlık gösteremeyen halkların içlerine düştüğü bu durumdan kurtulmak için bir çıkar yol olmuştur. Ulus-devlet, kimin ve neyin parçası olduğunu bilmeden yaşayan insanlara anlamlı bir birliktelik duygusu aşılayan ulusçu bir harekettir (Smith, 2002: 182-183). Ulus-devlet olduğu Fransız İhtilali'nden beri bazı değişiklikler gösterse bile devlet modelleri içindeki en güçlü siyasal yapı olarak kabul edilmektedir (Guibernau, 1997: 160).

Ulus-devlet denilen modern olgu, belirli sınırlardaki toprak üzerinde yasal güç kullanma hakkı olan ve yönettiği halkı tek tipleştirerek halk üzerinde ortak kültür, simge, değer ve gelenekler ile köken mitleri altında birleştirmeyi amaçlayan bir tür devlet tipi olarak karşımıza çıkmaktadır (Erözden, 1997: 8). Ulus devlet kendine uygun bir ulus yaratma çabası içerisindedir. Nitekim bu konuda Hobsbawm (2013) Massimo d'Azaglio'nun 1870 yılında meclis açılış konuşmasında "İtalya'yı yarattık, şimdi de İtalyanları yaratmalıyız" ifadesini örnek olarak vermiştir.

4. Milliyetçiliğin Yayılması

Milliyetçilik fikri Avrupa'dan çıkan ve tüm dünyaya yayılan bir tohumdur (Carr, 2012: 47). Fakat bu tohum gittiği her coğrafyada farklı şekilde yetişmiş ve birbirinden farklı ürünler ortaya çıkmıştır. Batıdan doğuya doğru gelişen milliyetçilikte bireysel haklar azalmaya başlamış, buna karşılık dinin gücü ve devlet otoritesi artmıştır. Birinci dünya savaşı ile de tüm dünyaya yayılımı gerçekleşmiştir.

Hayes (2010) Avrupa'dan dünyaya yayılan milliyetçiliğin kopyalanarak geçtiğini belirtmiştir. Sömürge ülkelerde çalışan misyonerler ya da bu ülkelerin elit kesimlerinin eğitim amaçlı batıya gelen çocuklarının gördüğü ve yaydığı şekliyle milliyetçilik yayılmıştır.

Lacoste (1998) milliyetçiliğin Avrupa'da olduğu şekliyle dünyaya yayıldığı görüşünün sorunlu olduğunu ve batı ile hiç ilgisi olmayan özellikle doğu Asya ülkelerine milliyetçiliğin bu şekilde ulaşmasının pek mümkün olmadığını, her milletin ürettiği milliyetçilik kavramının kendine has özelliklerinin olduğunu belirtmiştir.

Milliyetçilik kavramı bir yandan yayılıp diğer yandan tarihsel gelişimini sürdürürken yayıldığı her millet içinde eklentiler yaparak gelişim hızını da artırmaktadır. Mesela Hroch küçük milletler kavramını ortaya atmıştır. Ertan ve Örs (2018)'e göre Hroch küçük milletler kavramını 3 aşamalı bir yaklaşım olarak sunmuştur. Bu kavramlar incelendiğinde A aşamasında aydınlar bir milletin dili gibi kültürel özelliklerinin bilimsel olarak araştırılmasını; B aşamasında aydınların milli kültüre göre incelenen toplulukta milli bilinç oluşturmalarını; C aşamasında ise kitlesel bir milliyetçi hareketin oluşmasını aşamalı olarak değerlendirmiştir. Hroch, küçük milletler kavramını henüz bir devlet kuramamış milletler için kullanmıştır.

Avrupa'da sömürge olmayan toplulukların milletleşme süreci batıda olmayan veya sömürge olan topluluklara göre daha erken dönemde gerçekleşmiştir. Avusturya- Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu içinde yer alan etnik gruplarda milliyetçi duyguların etkisiyle çok sayıda yeni millet veya devlet ortaya çıkmıştır (Özberk, 2019: 99).

Bunun öncesinde kıta Avrupası dışında ilk milletleşme süreci Amerika'da gerçekleşmiştir. İngiliz hâkimiyetine başkaldıran, öz kaynaklarına sahip çıkmak ve kendi kendini yönetmek isteyen bir millet oluşturmak Amerika kıtasına yerleşen aristokrat topluluğun temel hedefi haline gelmiştir. Amerika'daki millet oluşumu kıta Avrupa'sından farklı olarak etnik köken, dil ya da dine dayanmamış, doğrudan ekonomik etkenler ve kendini yönetme isteği ön plana çıkmıştır (Anderson, 2009: 63-80). Buradan da Amerikan milliyetçiliğinin oluşumunun kıta Avrupası'nda gerçekleşen milliyetçilik akımından farklı bir yönü ortaya çıkmıştır ki bu durum tamamen ekonomiktir. Amerikan bağımsızlığını takip eden ve 19. yüzyılın başına denk gelen zamanlarda da güney Amerika ülkeleri İspanyol egemenliğinden kurtularak birer birer bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır. Bu ülkelerin milletleşme süreci ve milliyetçilik hareketlerinin tek tip ya da benzer oldukları söylenemez. Bu ülkelerde devlet milliyetçiliği olduğu genel hatları itibariyle söylenebilir.

19. yüzyılın sonlarına doğru Rusya, İngiltere ve Fransa gibi büyük güce sahip Avrupa ülkelerinin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki baskısı ve çoğu Hristiyan topluluklar üzerindeki etkileri Birinci Dünya Savaşı bile başlamadan bu toplulukların bağımsızlık kazanmasını

sağlamıştır. İmparatorluğun kuzey Afrika'daki ve Orta Doğu'daki topraklarındaki Müslüman nüfusa sahip toplulukları başkaldırmış fakat bağımsızlık kazanamadan bu büyük devletler tarafından Birinci Dünya Savaşı sonunda sömürgeleştirilmiş ve ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında sömürgecilik karşıtı milliyetçi akımın etkisi ile bağımsız olabilmişlerdir (Özberk, 2019: 104).

Hobsbawm (2013: 159) ise bir kavram olarak milliyetçiliğin 19. yüzyılın sonuna doğru İtalya veya Fransa'da yaşayan ideolojik olarak sağcı grupları tanımlamak için kullanıldığını belirtmiştir. Bu gruplar sahip oldukları devletin saldırganlığından ve yayılmacılığından memnunken; yabancıların, liberallerin veya sosyalistlerin yükselişinden oldukça rahatsız olan bir gruptur. Ayrıca Hobsbawm (2013: 160), milliyetçiliğin gerçek yükselişinin 1880-1914 arasında olduğunu ve bu dönemde içerik olarak siyasi ve ideolojik bir dönüşüm geçirdiğini belirtmiştir. Bu dönüşüm sonrasında milliyetçilik kavramı, belirli bir topluluk için bağımsız bir devlet kurmayı milli bir dava olarak gören bütün siyasi hareketler için kullanılmaya başlanmıştır.

5. Milliyetçilik Türleri

Her milletin kendisine göre açıklayacağı bir milliyetçilik oluşumunun olması sebebiyle milliyetçilik birden çok şekilde tanımlanabilir ve bu sebeple de birden çok çeşidi olduğu da söylenebilir. Örneğin Fransızların millet oluşumu kültüre bağlı olduğu için milliyetçilik tanımları da kültür temellidir ya da Almanlar ırk temelli bir millet kavramından bahsettikleri için milliyetçilik tanımları da yine ırk temellidir. Avrupa dışında milliyetçilik tanımları yine kültür, dil, din veya ekonomik temelli olmaktadır. Bunun sebebi millet oluşumunda etkili olan tarihsel şartlardır. Fransa da olduğu gibi birden çok ırktan oluşan bir millette elbette ki milliyetçilik tanımı ırk temelli olamaz. Benzer şekilde İran ve Hindistan örneğinde olduğu gibi birden çok dil konuşulan bir ülkede milliyetçilik dil temelli olamaz.

Alman milliyetçiliği incelendiğinde başta Katolik kilisesine başkaldıran Luther'in yanında yer alarak Protestanlığı benimseyen ve din temelli bir yapısı varken demokrasiye önem veren bir duruşu vardır fakat zamanla ırk temelli bir milliyetçiliğe dönüşmüş ve demokratik olmayan ırkçı bir aşırı milliyetçiliğe yönelmiştir. Bundan da anlaşılacağı üzere zaman ve şartlar milliyetçiliğin değişmesine neden olabilmektedir. Milliyetçiliği sadece Alman milliyetçiliğine bakarak demokratik - demokratik olmayan, iyi - kötü, ilerici - gerici, ılımlı - aşırı, solcu - sağcı, batılı - doğulu şeklinde birçok türe ayırabiliriz. Ancak bu ayrımların yapılması bu milliyetçiliklerin ortak yönlerinin olduğunu unutturmamalıdır. Calhoun (1993) da Smith (2010) te Anderson (2009) da bu şekilde ayırım yapmanın benzerlikleri örteceğini belirtmiştir. Bu durumun bir sınırı yoktur çünkü milliyetçilik sürekli değişen, dönüşen bir yapıya sahiptir.

Milliyetçiliğin tam olarak ne zaman ortaya çıktığı sorunsalı ve bunun araştırılması iki farklı görüşün ortaya çıkmasına neden olmuştur; klasik ve modernist bakış açısı. Klasik milliyetçiler milliyetçiliğin var oluşunun iki etkene (yurt ve etni) dayandığını ifade etmişlerdir. Klasik bakış açısıyla ilgili incelemelerle başladığında yurt kökenli yani teritoryal milliyetçilik ve etnik milliyetçilik temel milliyetçiliklerdir. İkinci Dünya Savaşı sonrası yapılan ve milliyetçilik kökenlerini bulmaya çalışan bilimsel çalışmalar sonucu oluşan milliyetçilik kuramları klasik kuramlardan farklılık gösteren modern milliyetçilik kuramlarıdır. Bu kuramlar

öncelikle etnik köken ve milli kimlik kavramlarına odaklanmıştır. Bu kuramların ilki primordializmdir. Diğerleri ise modernist bakış açısı ve etno-sembolizmdir.

6. Klasik Milliyetçilik Kuramları

Klasik milliyetçiliğin bakış açısına göre milliyetçilik Avrupa’da ortaya çıkmış ve buradan yayılmıştır. Özkırımlı (2008:188) milliyetçiliğin kökenlerinin farklı çalışmalarda farklı ülkelerde ortaya çıksa bile Avrupa’ya dayandığını belirtmiştir. Buna göre Greenfeld ve Hastings’e göre milliyetçilik İngiltere’de ortaya çıkmıştır fakat Alter’e göre milliyetçilik Fransa’da ortaya çıkmıştır tümünden farklı olarak Breuilly ve Kedourie’ye göre ise milliyetçilik Almanya’da ortaya çıkmıştır. Dönem Avrupa’sında yer alan siyasi güçler yani krallıklar güçlerini koruyabilmek için olabildiğince tekil, homojen bir millete sahip olmak istemiştir. Bu amaçla tekil millet oluşturmaya çalışan krallıkların oluşturduğu *teritoryal/sivil* milliyetçilikler ortaya çıkmıştır. Başta Fransa ve sonrasında İspanya, İngiltere gibi ülkelerde görüldüğü için batılı milliyetçilik olarak ta bilinmektedir. Ulus-devlet sürecinden ve bu sürecin getirdiği vatandaşlık, vatan, ülke, toprak gibi kavramlardan bahseden bu kuram milli bir devlet ortaya çıkarmıştır. Yani devlet, millettten önce ortaya çıkmıştır. Millet olma süreci devletleşme sonrasında olmuştur. Fransız İhtilali ile başladığı düşünülen bu dönem milliyetçiliği batı Avrupa’da gerçekleştiği haliyle dünyanın geri kalanında gerçekleşmemiştir. Teritoryal milliyetçilikler devlet oluşmadan da gerçekleşebilmiştir. Sömürge milletler sömürgecilğe ve kendini yöneten yabancıya karşı başkaldırmış ve bağımsızlıklarını kazanmadan önce bir milliyetçilik kavramına sahip olmuşlardır. Bağımsızlığını kazanmış kimi topluluklar ise bağımsızlık sonrasında teritoryal olarak bir milletleşme sürecine girebilir. Bu toplulukların bağımsızlığını kazanmasında diğer devletlerin de etkisi olabilmektedir. Bu topluluğun etnik farklılıklarından dolayı milletleşme süreci daha uzun ve sancılı olabilmektedir.

Etnik milliyetçilik ise teritoryal milliyetçilikten farklı bir yolda ilerlediği düşünülen milliyetçilik anlayışıdır. Ortak bir soydan gelen ve ortak bir kültüre sahip olan fakat farklı yönetimlerin boyunduruğu altında kalan etnik toplulukların devlet kurma veya kurdukları devletlerini etnik toplulukların yaşadığı her bölgenin sınırına kadar genişletme amacı güden milliyetçilikler, etnik milliyetçilikler olarak tanımlanmaktadır.

Akıncı (2019)’ya göre etnik gruplar bir devlet sınırlarına bağlı değildir, nesilden nesile aktarılan bazı ortak özellikleri vardır ve davranış kalıpları belli olan kültürel topluluktur. Smith (2002)’e göre, etnisiteler milattan önceki çağlardan beri var olagelmıştır. Etnik topluluklar, üzerinde yaşadığı ve kendilerine ait olarak gördükleri topraklara sahiptir. Bu topraklarda geçmişte yaşamış ta olabilirler veya hâlâ da yaşıyor olabilirler. Etnik grupların coğrafi olarak zihinlerinde yer alan bir ata yurda sahip olmaları gerekmektedir. Çeşitli etkilerle yer değiştirmiş bile olsalar da bir gün dönebilecekleri yer olan ata yurtlarında dini veya kültürel olarak kutsal sayılabilecek alanları ve ortak mitleri bulunmaktadır.

Etnik milliyetçiliğin temel örneği Alman milliyetçiliğidir. Almanlar milliyet anlayışlarını tarihe dayandırmaktadırlar ancak Alman milliyetçiliğinin ortaya çıkması Fransız İhtilali’ni beklemiş, Fransız birliğinin Napolyon etkisiyle Avrupa’da bir baskı oluşturduğu dönemde Fransızlara karşı kaybettikleri savaşların etkisiyle güçlenmiş ve süreç Alman milliyetçiliği olarak sonuca ulaşmıştır. Alman milliyetçiliği devlet kurulmadan milliyetçiliğin oluştuğu

kurucu milliyetçiliğe de örnektir. Alman milliyetçiliği, milliyetçiliğin dilde ya da kültürde bulunan benzer özelliklerini birleştirme yoluna gitmiştir. Almanlar millet kavramını doğrudan ırk olarak ifade etmiş milliyeti de Fransızlardan farklı olarak istek ve iradenin dışında, tarihi olaylara dayanan bir gerçeklik olarak görmüşlerdir. Böylece millet, ırk ile belirlenen kültürel bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır.

7. Modern Milliyetçilik Kuramları

Savrun (2019: 3) modern milliyetçiliğin başlangıç noktasına akademik olarak bakıldığında 18. yüzyılın sonlarında gerçekleşen Fransız İhtilali ya da daha esnek davranılırsa Kant ve Rousseau'ya kadar götürüldüğünü belirtmiştir. Her ne kadar milliyetçiliğin çıkış noktası tam olarak bilinmese de bu konuda çeşitli yaklaşımlar söz konusudur. Araştırmacıların büyük bir bölümü milliyetçilik modern dönemlere ait bir olgu olduğu üzerinde durmaktadır. Ancak milliyetçiliğin millet oluşumu ile tarihin ilk çağlarından beri olduğuna da inanan görüşler yer almaktadır. Modern anlayışlar içerisinde milliyetçiliğin kökenleri üç farklı yaklaşımla anlatılmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşımlar ilkçilik, modernist yaklaşım ve etno-sembolist yaklaşımdır.

İlkçilere göre millet, sabit ve değişmez bir olgudur. Bu sebeple milletler ilk çağlardan beri vardır. Akıncı (2014: 139)' ya göre ilkçilik kuramının gelişmesinde ve tanınmasında en önemli katkı Herder'e aittir. İlkçiler doğalcı, kültürel ve biyolojik bakış açısı olmak üzere üç gruba ayrılmışlardır.

İlkçilik içindeki doğalcı yaklaşıma göre insanların hangi etnik kökenden oldukları önceden belirlenmiştir. İnsanlar bir etnik topluluğa ait olarak doğarlar. Bu sebeple doğalcılara göre etnik grup ile millet kavramları özdeş olarak görülmektedir. Bu yaklaşım başta büyük bir ilgi görmüş fakat ulus olarak tanımlanmaya müsait olmayan devletlerin (Hindistan, Endonezya...) ortaya çıkması sebebiyle etkisini yitirmiştir (Smith, 2002: 29). Zamanla da bu yaklaşımın taraftarları modernist yaklaşımı benimsemişlerdir. Özkırmılı (2008: 86) günümüzde ilkçi yaklaşımı savunan bir temsilcinin kalmadığını belirtmiştir.

Biyolojik yaklaşım, etnik kökleri genetik özellikler ve insan içgüdülerinde aramaktadır. Onlara göre insanı yönlendiren en önemli güdü, üreme içgüdüsüdür. Özkırmılı (2008) bu içgüdünün insanları kendi akrabaları ile eşleşmeye yönlendirdiğini belirtmiştir. Bu içgüdü bireylerin kendi etnik gruplarına çok güçlü duygularla bağlanmasını sağlar. Kültürel ilkçiliğe göre birincil bağlılıklar, her şeyden önce doğumla bireyde mevcuttur. İnsan sosyal bir varlıktır onu topluluğun parçası yapan herhangi bir çıkar duygusu değil, bir heyecan duygusudur.

Kültürel ilkçiliğe göre kültür her şeyden önce vardır ve hiçbir şeyden de türememiştir. Bu sebeple doğal bir bağlılık oluşturur ama bu bağlılıklar bireyseldir, manevidir ve toplumsal kaynakları yoktur. Bu bağlılıklar yaratılıştan geldiğine göre kökleri tahmin edilemeyecek kadar eskidir. Bu ilk olma özelliği taşıyan duygular kelimelerle anlatılamaz. Topluluğa ilk kez bağlanan bireyler o topluluğun alışkanlıklarına bağlanma gereği duyar ve bu bağlılık hiçbir şekilde açıklanamaz. Bu bağlılık çıkarıcı değildir ve özünde duygulara bağlıdır (Özkırmılı, 2008: 89-91).

Modernist yaklaşım, ilkçi yaklaşımın etkisini kaybetmesine yol açan yaklaşımdır.

Gellner, Anderson, Hobsbawm, Breuilly, Hroch ve Chatterjee modernistlerin ön plana çıkan akademisyenleridir (Akıncı, 2019: 141). Modernistlere göre, millet kavramının kökleri, eski dönemlere dayanmamaktadır. Milletler, modern dönemlerin meydana getirdiği bir üründür. Millet oluşumu için sanayileşme, ulus-devletlerin oluşması, şehirleşme, din temelinden kurtulma gibi etkenlerin oluşması gereklidir. Modernistlere göre milletler, yakın çağın ürünüdür. Dolayısı ile de milletleri, milliyetçilik ortaya çıkarmıştır (Gellner, 1998: 105). Yani bir millet kendi devletini kuramaz; tam tersine modern devletler kendi milletlerini oluşturabilirler (Akıncı, 2019: 142). Anderson (2009)'a göre, milletler, hayali birer siyasi toplumdur.

Modernist teoriler, gerek millet kavramının ve gerekse de milliyetçilik kavramının oluşumunda geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına geçişin sonucunda ortaya çıktığını, sanayileşme, sosyal ve ekonomik ilişkiler, siyasi ve kültürel şartlardan etkilendiğini dolayısıyla modernitenin bir ürünü olduğunu belirtmişlerdir (Hocaoğlu, 2004: 12).

Özkırımlı (2010)' ya göre, modernist araştırmacıların teorilerinde ön plana çıkan etkenlere göre milliyetçiliği üç kategoriye ayırmıştır. Milliyetçilik ekonomik etkenlere bağlıysa ekonomik dönüşüm, siyasi etkenlere bağlıysa siyasi dönüşüm, toplumsal-kültürel etkenlere bağlıysa toplumsal-kültürel dönüşüm gruplarına ayrılabilir.

Smith (2010) ise modernist yaklaşımları beş kategoriye ayırmıştır. İlk kategoride sanayi devriminin getirdiği ekonomik eşitsizlik ve sınıf çatışması gibi ekonomik etkenlerden doğan toplumsal-iktisadi milliyetçilik ve milletler yer alır. İkinci kategoride modern sanayi çağının zorunlu olguları olan toplumsal, kültürel milliyetçilik ve milletler yer alır. Üçüncü kategoride modern devletlerin ortaya çıkardığı ve imparatorluklara karşı oluşturulmuş olan siyasi milliyetçilik ve milletler yer alır. Dördüncü kategoride Avrupa'da dinin etkisinin azaltılıp buna bağlı oluşturulan ideolojik milliyetçilik ve milletler yer alır. Beşinci ve son kategoride ise inşacı yaklaşım yer alır. Bu yaklaşımda milletler ve milliyetçilik modern olsa da toplumsal olarak kurulmuş karakterden bahsettiği için diğer dört yaklaşımdan farklı bir açıdan kavram ele alınmıştır.

Modernistlere göre, milletler ve milliyetçilik 19. yüzyıla ait bir olgudur. 19. yüzyıldan önce bilinmeyen milletlerin ve milliyetçiliklerin ortaya çıkmasını sağlayan temel etken ekonomik ve siyasal gelişmelerdir ve kendilerini meydana getiren bu ekonomik ve siyasi etkiler ortadan kalkınca millet ve milliyetçilik kavramları da ortadan kalkacak veya önemleri azalacaktır.

Modern milliyetçilik kuramlarından üçüncüsü olan etno-sembolcülere göre milletlerin gelişimi geniş bir zaman içinde görülmelidir. Modern milletlerin doğuşu modernistlerin belirttiği gibi birden bire 19. yüzyılda ortaya çıkacak kadar basit değildir, bu milletlerin etnik temelleri dikkate alınmadan açıklanamaz. Sonuçta bugünün milletleri, modern dönemin öncesindeki etnik topluluklarının devamıdır. Modern milletler gelişmişlik düzeyi olarak etnik topluluklardan önde olsa bile, tür olarak aynıdırlar. Modern dönemin milletleri için geçmişten gelen mitler, semboller, töreler bu günün milliyetçiliklerinin içeriğini oluştururlar. Bu yönüyle ilkçilerden farklıdırlar. Diğer yandan etnik kökenlere bağlılığı dışlayan, milliyetçiliği sadece kapitalizm, endüstrileşme, sanayileşme gibi modern süreçlerle açıklamaya çalışan kuramların da

yeterli olmadığını belirtmişlerdir. Onlara göre daha uzun bir tarihsel dönemi kapsayan, milletleri etnik kökleriyle birlikte alan yaklaşımlar daha doğrudur.

Smith (2002), etno-sembolcü yaklaşımın üç avantajından bahseder. Birinci avantajı bu yaklaşım ile hangi halkların hangi koşullarda milliyetçi bir hareket başlatacağı görülebilecek ve bu hareketin hangi şekilde ortaya çıkacağını belirlemeye yardımcı olacaktır. İkinci avantajı mitlerin, törelerin ve sembollerin milliyetçiliğin oluşmasındaki rolünü belirlemeye yardımcı olacaktır. Milliyetçilik çoğu zaman sembolik hedeflerin izini arar ve modernist kuramlar bu konulara değinmez ve toplumsal anıların gücünü anlatamaz. Etno-sembolcü yaklaşımın, milliyetçiliğin geniş kitlelere nasıl ulaştığını açıklayabiliyor olması üçüncü avantajıdır.

SONUÇ

Etnik kökenli milli kimlik ve milliyetçilik kavramları arasındaki farklılıkların ana sebebi her milli kimliğin ve milliyetçiliğin sahip olduğu özgünlüktür. Bu milliyetçiliklere yaklaşım da doğal olarak farklı olmaktadır. Milliyetçiliği oluşturan milli kimliğin baskın özellikleridir. Dolayısı ile milliyetçilik sadece tek bir etkenle açıklanamayacak kadar karmaşık bir yapıdır.

Avrupa’da ilk milli kimlikler baskın etnik grubun etkisinde olan siyasi yapı veya devlet tarafından, kimliğin kabul ettirilmesi sonucu oluşmuştur. Milli kimliklerin ve milliyetçiliklerin ilk olduğu dönemde belirleyici kurum devlettir. Milliyetçiliğin buradaki görevi bir birlik oluşturarak, vatandaşlar arasındaki etnik, dini farklılıkların yol açabileceği ayrılıkları engellemek ve devletin siyasi sınırlarını korumaktır. Bu türde bir milliyetçilikte aydın, elit bir sınıf veya burjuva denilen orta sınıfın hâkim kültürü alt sınıflara kabul ettirmesi veya öğretmesi belirleyici olmuştur. Özellikle İngiltere, Fransa ve İspanya gibi uzun süreli güçlü monarşilerin olduğu ülkelerde bu türden bir milliyetçilik oluşmuştur. Bu milliyetçilik ulus devlet anlayışının sonucu olarak ortaya çıkmış ve bu durum sanayi devrimi, bilimsel gelişmeler, din alanında kilisenin gücünü yitirmesi, halkın şehirlerde toplanmaya başlaması ve sonucunda kendi gücünün farkına varıp Fransız İhtilali gibi çok güçlü bir patlama noktasına ulaşmasını sağlamıştır. Diğer Avrupa ülkelerinde ise milli kimliklerin hedefi parçalanmış, farklı devletlerin boyunduruğu altında yaşayan ortak kültüre sahip aynı etnik gruba ait toplulukları tek bir devlet çatısı altında toplayarak devlet kurmak veya dışarıda kalan toplulukları devlet sınırlarına katmaktır. Bu türden milliyetçiliğin amacı ise ya yeni bir devlet kurmaktır ya da ortak dile, kültüre sahip zayıf olan devleti genişleterek güçlü kılmaktır. Bu süreçte milli kimliği koruyarak milleti homojenleştirmek önemlidir. Alman milliyetçiliği, Doğu Avrupa ya da Balkan milletlerinde görülen milliyetçilik ve sömürge halklarda görülen milliyetçilik bu tür milliyetçiliğe örnektir.

Sanayi devrimi sonucunda ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmeler ile Batıda milli kimlikler ortaya çıkmış ve milli bilinç artmıştır. Bunun sonucunda homojen milletler oluşmuştur. Gazete, dergi ve kitaplar sayesinde insanlar ortak duygularını tek ve ortak bir dil üzerinden ifade edebilmişlerdir. Ayrıca eğitim, savunma ve maliye politikaları ile ulus-devlet temelli siyasal yapılar, vatandaşlık bilincinin gelişmesini sağlarken sınırlar içerisinde yaşayan nüfusun homojenleşmesine ve milli kimliklerin oluşmasına sebep olmuştur. İşte bu durum milliyetçiliğin oluşmasındaki temel etkidir.

KAYNAKÇA

- Akçura, Y. (2016). *Tarih-i Siyasi; 1926-1927-1928 Ders Notları*. İstanbul: Ötüken.
- Akçura, Y. (2017). *Muasıır Avrupa'da Siyasi ve İctimai Fikirler ve Fikri Cereyanlar*. İstanbul: Ötüken.
- Akıncı, A. (2014). Milliyetçilik Kuramları. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 15(1), 139-150.
- Akıncı, A. (2019). Milliyetçiliğin Kökenleri: Etnisite/Ulus (Millet) İlişkisi. *İnsan & İnsan*. 21, 413-430. DOI: <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.540654>
- Anderson, B. (2009). *Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, İskender Savaşır (Çev.). İstanbul: Metis.
- Armstrong, J.A. (2018). *Milliyetçilikten Önce Milletler*, S. Erdem Türközü (Çev.). [Orijinal basım Nations Before Nationalism. North Carolina: Chapel Hill University of North Carolina Press, 1982]. İstanbul: İletişim.<https://doi.org/10.1086/ahr/88.3.650>
- Balibar, E. (1993). *İrkçılık ve Milliyetçilik, İrk, Ulus, Sınıf; Belirsiz Kimlikler*, Nazlı Ökten (Çev.). İstanbul: Metis.
- Baron, S. W. (2007). *Modern Milliyetçilik ve Din*, Mehmet Özay (Çev.). İstanbul: Açılım.
- Calhoun, C. (1993). Nationalism and Ethnicity. *Annual Review of Sociology*. 19, 211-239.
- Carr, E. H. (2012). *Milliyetçilik ve Sonrası*, Osman Akınhay (Çev.). İstanbul: İletişim.
- Coşkun, A. (2003). Din ve Kimlik. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24(1), 5-23.
- Çancı, H. (2008). Değişmeyen Boyutları Bağlamında Milliyetçiliğe Teorik ve Kavramsal Bir Bakış, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(2), 105-116.<https://doi.org/10.21076/vizyoner.472535>
- Dinç, A. (2002). Millet ve Milliyetçiliğin Doğuşu Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar. http://www.sorgulamazamani.com/tr/makale/toplum-ve-kultur/276/millet-ve-milliyetciligin-dogusu-uzerine-kuramsal-yaklasimlar/#.Xhq08_4zbIW (20.10.2019).<https://doi.org/10.17498/kdeniz.338036>
- Eflatun. (1980). *Devlet*. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz (Çev.). İstanbul: Remzi.
- Erözden, O. (1997). *Ulus-Devlet*. Ankara: Dost.
- Ertan, T. F. & Örs, O. (2018). Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir? *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. 62, 39-84.https://doi.org/10.1501/tite_0000000493
- Gellner, E. (1998). *Uluslar ve Ulusçuluk*, Günay Göksu Özdoğan, Büşra Ersanlı Behar (Çev.). İstanbul: Hil.
- Guibernau, M. (1997). *20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler*, Neşe Nur Domaniç (Çev.), İstanbul: Sarmal.
- Guiomar, J.Y. (1998). Fransız Devrimi ve Ulusun Ortaya Çıkışı, , Jean Leca (Ed.), Siren İdemen (Çev.), *Uluslar ve Milliyetçilikler* içinde 144-148. İstanbul: Metis.

- Günay, Ü. (1998). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan.
- Hayes, C. J. H. (2010). *Milliyetçilik Bir Din, Batı Siyasal Düşüncesinde Ulusalcılık Tasavvuru*, Murat Çetinkaya (Çev.). İstanbul: İz.
- Hegel, G.W.F. (1991). *Felsefi Bilimler Ansiklopedisi 1*, İstanbul: İdea.
- Hobsbawm, E. J. (2013). *İmparatorluk Çağı 1875-1914*, Vedat Aslan (Çev.). Ankara: Dost.
- Hocaoğlu, D. (2004, 10-13 Şubat). Bir Milliyetçilik Analizi. *Yeniçağ Gazetesi*, s.12.
- Köprülüzade, M.F. (2014). Türklük, İslamlık, Osmanlılık, Mehmet Kaan Çalen ve Haluk Kayıcı (Ed.), *Meşrutiyetten Günümüze Türk Düşüncesinde Milliyetçilik* içinde 185-195. İstanbul: Bilgeoğuz.
- Lacoste, Y. (1998). Ulus ve Demokrasi Doğal Bir Çift mi?. Jean Leca (Ed.), Siren İdemen (Çev.), *Uluslar ve Milliyetçilikler* içinde 49-53. İstanbul: Metis.
- Locke, J. (1969). Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme'den Seçme Yazılar II. *Yeni Çağ*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Onat, H. (2008). Küreselleşme Sürecinde Kimlik, Din, ve Türkiye'nin Bazı Gerçekleri. <http://www.tasavvuf.info/honat1.htm> (20.10.2019).
- Özberk, S. (2019). *Türk Milliyetçiliğinin Tarihsel Gelişimi: Milliyetçilik Kuramları Açısından Bir İnceleme*. Doktora Tezi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay. <https://doi.org/10.18505/cuifd.48040>
- Özkırımlı, U. (2008). *Milliyetçilik Kuramları; Eleştirel Bir Bakış*. Ankara: Doğu Batı.
- Özkırımlı, U. (2010). *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar Eleştirel Bir Müdahale*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Renan, E. (2012). Millet Nedir?, Mümtaz'er Türköne (Ed.), *Milletler ve Milliyetçilikler* içinde 44-58. İstanbul: Etkileşim.
- Roberts, K. A. (1990). *Religion in Sociological Perspective*. California: Pine Forge Press. <https://www.scribd.com/doc/296120380/Religion-in-Sociological-Perspective-Keith-a-Roberts> (20.10.2019).
- Savrun, E. (2019). Modern Milliyetçilik, Hasan Acar (Ed.), *Milliyetçilik Tipolojileri* içinde 1-24. Ankara: Nobel.
- Smith, A. D. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni*, Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir (Çev.). Ankara: Dost.
- Smith, A. D. (2010). *Milli Kimlik*, Bahadır Sina Şener (Çev.). İstanbul: İletişim.
- Şen, Y. F. (2004). *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus-Devlet*, Ankara: Yargı.
- Weber, M. (1998). *Sosyoloji Yazıları*, Taha Parla (Çev.). 2. Baskı. İstanbul: İletişim.
- Yakut, K. (2012). *Kapitalizm, Sosyalizm ve Milliyetçiliğin Ortaya Çıkması*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.